Van oude en nieuwe partijen. De VDB en de SP

Koen Vossen

De politieke partijen mogen dan, zo wordt alom beweerd, in een crisis verkeren, hun geschiedenis blijft historici bekoren. Sterker nog, de aandacht voor het verleden van onze partijen lijkt juist te profiteren van de ***Parteienverdrossenheit***. De laatste jaren zijn ondermeer boeken verschenen over de geschiedenis van de KVP (Bornewasser), D66 (Van der Land), de ARP (onder andere Harinck), de Vrijheidsbond (Van Schie) en zelfs over vrijwel vergeten partijformaties als de Evangelische Volkspartij (De Bas) en DS'70 (Vingerling en Schouten).

Aan deze indrukwekkende reeks zijn onlangs twee nieuwe studies toegevoegd. Beide gaan over enigszins in de vergetelheid geraakte partijen, die echter om uiteenlopende redenen weer actueel zijn geworden. De eerste is een proefschrift van Meine Henk Klijnsma getiteld ***Om de democratie, De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond 1901-1946***. De VDB had in deze jaren tussen de vijf en tien zetels in de Tweede Kamer (die toen nog 100 zetels telde). In 1946 sloot de partij zich in het kader van de Doorbraak aan bij de PvdA. De VDB is weer actueel geworden door de pleidooien van Dick Pels voor een heroprichting van de Vrijzinnig-Democratische Bond. Op 21 januari wordt in dat kader in De Balie een oude programma-brochure van de VDB heruitgegeven. Klijnsma, die zich binnen D66 inzet voor 'een expliciete erkenning van de vrijzinnig-democratische identiteit van die partij' (aldus het voorwoord), zal die avond ook deelnemen aan het debat.

De tweede hier te behandelen partijstudie is van de hand van de historicus Ron Blom en heeft als titel ***De oude Socialistische Partij van Harm Kolthek. Ontstaan, opkomst en ondergang van een 'libertair-socialistische' partij (1918-1928)*** en gaat over een partij die tussen 1918 en 1922 in de Tweede Kamer vertegenwoordigd werd.

De oude en de nieuwe SP

Om met de laatstgenoemde te beginnen: deze SP is genetisch gezien hooguit een achterneefje van de SP van Marijnissen. Auteur Ron Blom is wel lid van Marijnissens SP, maar een kritisch lid dat zich binnen het platform Rosa keert tegen

de verwatering van de socialistische beginselen en de trek naar het politieke midden. De SP van Kolthek lijkt in die zin niet alleen een historisch studieobject maar ook een inspiratiebron voor het heden. De SP van Kolthek was een partij voor strijdlustige, anarchistisch getinte arbeiders, voor wie de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij van P.J. Troelstra te fatsoenlijk en te gematigd was. Überhaupt verwachtte deze groep kiezers weinig van verkiezingen en parlementaire politiek: alleen door vakbondsstrijd kon het kapitalisme op de knieën worden gekregen. Toen de opkomstplicht werd ingevoerd, ontstond vanuit een van die revolutionaire vakbonden (het Nationaal Arbeidssecretariaat) het idee om dan toch maar een soort partij te vormen. Een succes werd deze SP uiteindelijk niet, vooral omdat er aan de uiterste linkerkant geduchte concurrentie was van de Communistische Partij Holland (CPH, later CPN). Anders dan de SP kon de CPH zich beroepen op haar goede banden met de Sovjet-Unie, wat toen, begin jaren twintig, nog vooral een voordeel was. Bovendien had die CPH heel anders dan de historische SP een strakke partijorganisatie, waarin de wil van de leiding wet was. In die zin leek de CPH meer op de SP van Marijnissen dan de oude SP van Kolthek, waarin organisatorische chaos heerste en de lokale autonomie groot was.

Hoewel Bloms studie in eerste instantie een wetenschappelijk doel beoogt, is tussen de regels door wel degelijk iets te merken van sympathie voor het oude socialisme van taaie rode rakkers die nog werkelijk in de revolutie geloofden, ook al leidde dat in de praktijk tot politiek isolement. In die zin is zijn boek een antwoord op een door de SP uitgegeven boek van SP-historicus en Tweede Kamerlid Ronald van Raak. In dit boek, getiteld ***Het Rijke Rooie Leven***, probeert Van Raak de SP-leden bewust te maken van de traditie waarin zij staan. En dat is volgens hem toch vooral de traditie van negentiende-eeuwse radicalen, oude socialistische kopstukken als Troelstra en Vliegen en rooie wethouders als De Miranda en Drees. Waar Blom de SP met zijn studie een spiegel wil voorhouden, lijkt Van Raak juist de huidige op de praktijk gerichte koers te rechtvaardigen door de SDAP, en dan vooral het daadkrachtige wethouderssocialisme, als voorbeeld te kiezen. Niet de PvdA maar de SP is de rechtmatige opvolger van de SDAP, zo is de onderliggende boodschap. Opvallend bij zowel Blom als Van Raak is in ieder geval dat de historische inspiratie nadrukkelijk niet gezocht wordt in het feitelijke verleden van de Socialistiese Partij!

De VDB

Net als het werk van Blom is ook het meer dan vuistdikke boek van Klijnsma een uiterst gedegen studie, die is gebaseerd op uitvoerig bronnenmateriaal. Meer nog dan bij Blom is met dit boek ook een belangrijk hiaat in de partijgeschiedschrijving

gevuld. Het lijkt me sterk dat iemand ooit nog een dergelijke uitputtende studie over de VDB zal schrijven. Is het boek ook nog relevant voor de huidige discussie over vrijzinnigheid? Zeker wel. Zo biedt Klijnsma zowel aan voor- als tegenstanders van een mogelijke heroprichting van de VDB de nodige munitie. De voorstanders lezen bij Klijnsma dat er in Nederland al sinds de negentiende eeuw een vrijzinnige stroming is geweest, die in 1945 ongelukkigerwijs met het opgaan van de VDB in de PvdA in partijpolitiek opzicht is verbroken. De oprichting van D66 wordt door Klijnsma als een soort doorstart van die stroming beschouwd.

Hoewel die continuïteit een wat wankele constructie is, kan men als hedendaags aspirant VDB-er dus rekenen op het gezag van een respectabele geschiedenis met grote namen als Willem Treub, Aletta Jacobs, Roelof Kranenburg, Philip Kohnstamm en vooruit: Hans van Mierlo. Daarnaast was die VDB vanuit het hedendaags perspectief bij uitstek een partij die ‘deugde’ in een tijdvak waarin dat voor weinigen gold. Als enige partij was de VDB zonder mitsen en maren vóór de parlementaire democratie zoals die in 1917 was ingevoerd, dus met algemeen kiesrecht en evenredige vertegenwoordiging. De VDB onthield zich van het gedweep met sterke mannen, het geflirt met corporatistische en autoritaire denkbeelden en het geklaag over de domme massa, de krachteloze regering of het praatzieke parlement. Zij bleef geloven in de internationale rechtsorde, stond lange tijd op een principieel anti-militaristisch standpunt, waarschuwde al vroeg voor het fascisme en had ook nog eens weinig op met de verstikkende verzuiling. In het in die tijd zo benepen Nederland was zij op sociaal-cultureel gebied relatief vooruitstrevend, bijvoorbeeld waar het ging om vrouwenemancipatie. Bovendien trachtte zij liberalisme en socialisme, de twee tegenpolen, zowel op ideologisch niveau als in politiek-strategisch opzicht met elkaar te verzoenen. Vrijheid en gelijkheid hand in hand in een beweging die zich bovendien als bond en niet als partij presenteerde. Kan het fraaier?

Tegenstanders zullen daarentegen uit de studie opmaken dat die VDB bepaald niet de volmaakte politieke beweging was, maar een tamelijk gewone partij met alle soms uitermate pietluttige ruzietjes en akelig haantjesgedrag die daarbij lijken te horen. H.P. Marchant, de leider van de VDB gedurende een groot deel van haar bestaan, was een dominante en ijdele raspoliticus die zijn Macchiavelli goed kende. Hetzelfde gold in nog sterkere mate voor het VDB-Tweede Kamerlid P.J. Oud, de latere oprichter van de VVD die bepaald niet bekend stond om zijn collegialiteit.

De in de eerste jaren nog losse en ‘vrijzinnige’ partijcultuur werd in de jaren twintig grimmiger. Figuren die al te veel afweken van de door Marchant en Oud

uitgestippelde fractielijn waren hun positie in de partij niet meer zeker. Zo werd het vrijzinnige Tweede Kamerlid E.A. van Beresteyn door zijn eigen fractie behoorlijk tegengewerkt omdat hij het had gewaagd om met een eigen verkiezingscampagnes de van bovenaf bepaalde volgorde van de kandidatenlijst te verstoren. Toen hij zich vervolgens ook nog eens weinig gelegen liet liggen aan de fractiediscipline, was zijn politieke carriere in de VDB voorbij. Hij verliet de fractie in 1922, overigens net als twee andere ongehoorzame fractieleden.

En dan was er de merkwaardige affaire rondom het aftreden van H.P. Marchant als minister van onderwijs in 1934. Marchant trad af omdat hij zich had laten overdopen naar het Rooms-Katholieke geloof. De grenzen van de vrijzinnigheid waren daarmee overschreden, want in die tijd waren katholicisme en vrijzinnigheid elkaar feitelijk uitsluitende levensbeschouwingen. Sterker dan Klijnsma doet voorkomen, heerste ook in vrijzinnige kringen een latent anti-papisme. Was het tirannieke katholicisme niet de tegenpool van het vrijheidslievende liberalisme en de godsdienstige vrijzinnigheid? Het aantal katholieken in de VDB was dan ook zowat op de vingers van één hand te tellen, en enige moeite om katholieke kiezers te verleiden deed de partij ook niet.

De cynicus zal bovendien opmerken dat alle prachtige woorden over een soort derde weg tussen socialisme en liberalisme weinig waard bleken op het moment dat de VDB in 1933 in het kabinet van de aartsconservatieve Colijn plaatsnam. Als minister van financiën voerde Oud een hard bezuinigingsbeleid dat, zo is het oordeel van de meeste historici (maar niet van Klijnsma) de economische crisis eerder deed verergeren. Een behoorlijk deel van het ‘vaste’ VDB-electoraat liep in 1935 dan ook over naar uitgerekend de NSB. Voor een deel van haar kiezers, vooral de boeren, was de VDB dan ook nooit de vertegenwoordiger van ‘de reële aspiraties en sentimenten van een substantiële groep burgers’, zoals Klijnsma stelt, maar eerder een partij waarop men bij gebrek aan beter en gedwongen door de opkomstplicht zijn stem uitbracht. De stap van vrijzinnigheid naar fascisme was voor hen minder groot dan het achteraf misschien lijkt.

Oude inspiratie voor nieuwe partijen?

Noch de volumineuze studie van Klijnsma, noch het doorwrochte werk van Blom zijn toegankelijke leesboeken voor op het nachtkastje. In hun gedetailleerdheid en omvang lijken beide veeleer monumenten voor twee unieke, maar verdwenen exemplaren van een met uitsterven bedreigde soort: de politieke partij. Monumenten die bovendien inspiratie kunnen bieden voor nieuwe vormen van politiek in een geheel nieuwe tijd. Want de partij mag nu in een crisis zitten, als

beide studies iets op geheel eigen wijze aantonen is dat de geschiedenis ook voor nieuwe partijen als D66, de SP (en de heropgerichte VDB?) gezag en inspiratie biedt.

Ron Blom, ***De oude Socialistische Partij van Harm Kolthek. Ontstaan, opkomst en ondergang van een 'libertair-socialistische' partij (1918-1928)***Delft: Uitgeverij Eburon, 2007.
Meine Henk Klijnsma, ***Om de democratie, De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond 1901-1946***. Amsterdam: Bert Bakker, 2007.

Koen Vossen is universitair docent Politieke Wetenschap aan de Universiteit van Leiden. Hij is o.a. auteur van Vrij Vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland ***(2003).***